

מצוות פורים וברכת שהחיינו

הרב מרדכי פרומר

מבוא
מצוות הפורים
הזמן והמצוות
זכר לנס ופרסומו
חיוב נשים במגילה
המצוות וההיסטוריה

מבואר במסכת מגילה¹:

אמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: 'אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי'. סבור מינה: למקרייה בליליא, ולמיתנא מתניתין דידה ביממא. אמר להו רבי ירמיה: לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי: אעבור פרשתא דא ואתנייה.

בני הישיבה סברו לקרוא את המגילה בלילה ולשנות את משניות מסכת מגילה ביום, ולכן בא רבי ירמיה וביאר להם, שהכוונה ב'לשנותה' היא לחזור ולקרוא את המגילה עצמה ביום.

ממשיכה הגמרא:

איתמר נמי, אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: 'למען זמרה קבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך'.

ובתוספות² נקטו לדעת רבי יהושע בן לוי - שלמרות שמברך 'שהחיינו' בלילה חוזר ומברך ביום, כי עיקר פרסום הנס הוא בקריאת המגילה ביום, כמשמע מן הפסוק 'אקרא יומם'. וכן העיקר ביום מכיון שהזכירו הכתוב תחילה. ומהכתוב 'ולילה ולא דמיה לי' נחייב אף לקרוא בלילה. וכן עיקר הסעודה ביום, שנאמר

¹ דף די עמוד א.

² תוספות שם, ד"ה 'חייב אדם'.

"יְמֵי מִשְׁתָּהּ וְשִׁמְחָה"³, ואם אכלה בלילה לא יצא. בנוסף קיים היקש בגמרא בין "נְזָפְרִים" ל"וְנַעֲשִׂים" - מה עיקר עשייה ביום אף עיקר זכירה ביום⁴.

ויש להקשות על תוספות אם עיקר הקריאה ביום, היאך טעו בני הישיבה והעלו בדעתם לקרוא את המגילה רק בלילה, ואילו ביום רק ללמוד משניות!! נמצא, שלסברתם עיקר הקריאה היא דווקא בלילה, ולא כתוספות!!
הרי"ן הביא ראייה לתוספות מן המשנה⁵:

אין קורין את המגילה, ולא מלין, ולא טובלין... עד שתנן החמה, וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר.

ובגמרא:

מגלן דאמר קרא: 'וְהַיְמִים הָאֵלֶּה נְזָפְרִים וְנַעֲשִׂים' - ביום אין, בלילה לא, לימא תיהוי תיובתא דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום? כי קתני אדיום.

אם כן מבואר שעל פי ההווא אמינא יש לקרוא דווקא ביום והקריאה בלילה פסולה⁶.

הוכיח הרי"ן שעיקר קריאתה ביום מכך שהמשנה כללה את מצוות המגילה עם שאר מצוות הנוהגות ביום, ולכן יחזור ויברך ביום 'שהחיינו'.

ועוד יש להבין, הגמרא הקשתה על ר' יהושע בן לוי המחייב לקרות את המגילה בלילה וביום, מהמשנה, ולכאורה ניתן היה להקשות ישירות מהפסוק עצמו שמביאה הגמרא "וְהַיְמִים הָאֵלֶּה נְזָפְרִים וְנַעֲשִׂים"⁷ ביום - אין, בלילה לא!⁸ על קושיה זו אין מקום לתירוץ הגמרא, והקושיה בעינה נותרה.

ויש להבין, איך מועילות הראיות הנ"ל שעיקר הקריאה ביום, הרי כיון שכבר קרא בלילה ובירך בלילה על הזמן, הרי אף אם נאמר שצריך לקרוא גם ביום עצמו, מכל מקום מה טעם יש לחזור ולברך על הזמן, הרי כבר בירך עליו בלילה?

³ מגילה דף ז' עמוד ב'.

⁴ שם דף ב' עמוד ב'.

⁵ המופיעה בדף כ' עמוד א'.

⁶ אמנם התוספות לא הביאו ראייה זו מכיוון שלמסקנת הגמרא המשנה התייחסה רק לקריאת יום הפסולה בלילה, אך למעשה ישנה גם חובת קריאה בלילה.

⁷ אסתר ט', כ"ח.

⁸ ועיין ברא"ש סימן ו'.

בניגוד לתוספות, כתב הרמב"ם⁹:

ומברך קודם קריאתה בלילה שלש ברכות, ואלו הן: על מקרא מגילה... שעשה נסים לאבותינו... ושהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וביום אינו חוזר ומברך שהחיינו.

ויש להבין מה יסוד מחלוקתם לעניין ברכת שהחיינו.

מצוות הפורים

ויבאר העניין לאור זמנם של שאר מצוות חג הפורים.

כתב הרמב"ם¹⁰:

מצות יום ארבעה עשר לבני כפרים ועיירות... להיות יום שמחה ומשתה ומשלוח מנות לריעים ומתנות לאביונים... וסעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו.

והנה לא כתב לגבי משלוח מנות ומתנות לאביונים שאם עשאן בלילה לא יצא, כפי שפסק לגבי הסעודה בה נאמר "ימי משתה ושמחה", מכאן שדווקא הסעודה דינה ביום.

כנגד פסיקת הרמב"ם, הובא בב"ח¹¹, ובב"י בשם הראב"י, כי צריך לנהוג לילו ויומו, כליל שבת ויומו. כלומר אף בלילה נוהג דין סעודה¹² - "דומיא דקריאת המגילה דאין היקש למחצה".

והקשה המרדכי על הראב"י, מהגמרא¹³:

אמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו - 'ימי משתה ושמחה' כתיב.

ומסופר על רב אשי שישב לפני רב כהנא, ולא באו רבנן ללמוד, אמר לו, מדוע לא באו רבנן, דלמא טרידי בסעודת פורים. אמר לו: ולא הוה אפשר לאוכלה בלילה? אמר לו, הרי אמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו...

משמע, שדי בסעודה אחת, ולא צריך שתיים כפסיקת הראב"י.

ואומנם לא קשה על שיטת הראב"י, מכיוון שניתן לומר שרב כהנא סבר שיוצאין בסעודה אחת בלילה ולכן ביום שוב אין צורך. ועל זה השיב לו רב אשי, שאף ביום יש לאכול וזאת בנוסף ללילה.

⁹ הלכות מגילה, פרק א' הלכה ג'.

¹⁰ הלכות מגילה פרק ב' הלכה ד'.

¹¹ אורח חיים סימן תרצ"ה.

¹² מרדכי, תשפ"ז.

¹³ במגילה דף ז' עמוד ב'.

הבי"ח שם ביאר, שנחלקו רב כהנא ורב אשי אם בלילה צריך לעשות הסעודה החשובה, וכאשר עושה סעודה בלילה אזי ביום רשאי למעט, או שישנו חיוב לעשות את הסעודה החשובה ביום, ובלילה עושה מעט מכל מקום. וכתב הבי"ח שנהגין להרבות קצת בלילה, ומכל מקום העיקר הוא ביום. מכל מקום עולה, כי יש משמעות לסעודת פורים אף בלילה.

וב'דרכי משה'¹⁴ כתב שלדעת האשר"י משלוח מנות ומתנות לאביונים נעשים דווקא ביום ולא בלילה, מכיוון שעיקר הקריאה ביום, ואז עיקר פרסום הנס. ועוד שמשלוח מנות ומתנות לאביונים ניתנים לצורך הסעודה הנעשית ביום.

ועל פי זה לתוספות ולרא"ש עיקר הפורים דינו ביום. היום מיועד לעיקר קיום המצוות, ובו יברך. אולם לרמב"ם ייתכן ואף בלילה יכול לקיים חלק מדיני הפורים, משלוח מנות ומתנות לאביונים (שהם רק הכנה לסעודה, ולא את הסעודה עצמה), לפיכך אין היום עיקר והלילה טפל, אלא הם שווים. לכן מברך בלילה בלבד, ואין היום זקוק ברכה, שהרי אינו חשוב במיוחד.

ועוד אף אם נאמר כתוספות, שעיקר המצווה ביום, מכל מקום הרמב"ם יסבור, שמכיוון שכבר בירך בלילה שוב אין שייך לחזור ולברך ביום.

ונוסיף לברר את יסוד מחלוקתם.

הזמן והמצוות

ונראה לחקור מהו יסוד ברכת 'שהחיינו'.

האם עיקר הברכה היא על "שהגענו לזמן", הברכה חלה מצד זמן החג. להבנה זו הברכה שייכת כבר מתחילת הלילה, ובברכה בלילה יוצא כבר ידי חובה, לפי שהזכיר ושיבח הזמן, ותחילת הזמן קובע. או עיקר ברכת "שהחיינו וקיימנו" היא ברכה על קיום המצוות התלויות בזמן, עיקר הברכה הינה מצד קיום המצוות הבאות לידינו, שמחה על מצוות חדשות הבאות מזמן לזמן, ומכיוון שעיקר קיומן של מצוות החג הוא ביום צריך לחזור ולברך 'שהחיינו' ביום.

והנה כתב הרמב"ם¹⁵ :

כל מצווה שהיא מזמן לזמן, כגון: שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצווה ומצווה שהיא קניין לו, כגון: ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה, וכן מצווה שאינה תדירה ואינה מצוייה בכל עת שהרי

¹⁴ מרדכי תשפ"ז, אות ז'.

¹⁵ הלכות ברכות פרק י"א הלכה ט'.

היא דומה למצווה שהיא מזמן לזמן, כגון: מילת בנו ופדיון הבן
מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו.

הרמב"ם מציין את הזמן החדש כגורם למצווה לחול.
ואילו התוספות הקשו¹⁶:

צריך לפרש טעם מאי שנא דיש מצות שתקינו לברך שהחיינו ויש
מצות שלא תקינו. בעשיית סוכה ולולב תקינו, ואילו בעשיית ציצית
ותפילין לא תקינו? וכמו כן יש לדקדק פדיון הבן מברך שהחיינו,
ואילו על מילה לא מברך, וכן קריאת מגילה מברך שהחיינו, ואילו
קריאת הלל לא מברך? ונראה שמצווה שיש עליה שמחה תקנו
שהחיינו.

מוכח מקושייתו שסבר שיש לברך על כל המצוות, מכאן שהמצווה היא הגורמת
לברכה. ולמסקנה נקט שתיקנו את ברכת שהחיינו רק על מצוות בהן יש שמחה.

אם כן הרמב"ם מדגיש את הימזמן לזמן, והתוספות את צד המצווה, ובלבד
שיש בה שמחה. לכן לרמב"ם די בברכת הלילה, ולתוספות יחזור ויברך
שהחיינו על עיקר מצוות הפורים ביום.

ועוד הקשו התוספות על פי הגמרא בסוכה¹⁷:

העושה סוכה לעצמו אומר: 'ברוך... שהחיינו וקיימנו'. נכנס לישב בה
אומר: 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה'. ותימה שיברך
משום יום טוב כמו שמברכין על יום טוב של פסח ועצרת, וכל שאר
ימים טובים?

ותירצו שמכיוון שסוכה באה מחמת החג, נמצא שברכת שהחיינו שבירך על
עשייתה של הסוכה נחשב לו כאילו בירך במועד. ועוד הוכיחו שיברך שהחיינו
אף בחול המועד, אם לא בירך ביום טוב.

משמע שברכת שהחיינו אינה מצד עצם היום טוב של סוכות, אלא גם מצד
המצווה של סוכה, ובשעת עשיית המצווה קאי גם על המועד, שממנו נובעת
מצוות הסוכה¹⁸.

¹⁶ סוכה דף מ"ו עמוד א', ד"ה "העושה".

¹⁷ שם, ד"ה "נכנס".

¹⁸ ומכל מקום ודאי לתוספות שייך לברך גם על עצם היום טוב אף בלא מעשה מצווה, כגון שמיני עצרת
שאינן בו מצוות מיוחדות ומברך על הזמן כשלעצמו.

נמצא שלתוספות אף על פי שלולי קיום מצוות הסוכה היה שייך לברך שהחיינו על עצם היום טוב, אלא שאם בירך על עשיית הסוכה, הבאה מחמת היום טוב - נפטר מברכת המועד, מכיוון שמצוות הסוכה נחשבת כחלק ממעשה מצוות המועד עצמו.

ולפי חלוקה זו יש לדון, אם מי שבירך על המועד, ללא סוכה, ולאחר מכן בנה סוכה - האם צריך לשוב ולברך. ונראה לומר, שהבונה סוכתו במועד יתחייב בשתי ברכות, גם ברכת הזמן בקידוש מצד היום, ובנוסף, בברכה שנייה מצד העושה סוכה, וכך גם בפורים - יש לברך ב' ברכות, בלילה על הזמן, וביום על המצוות.

אולם להרמב"ם בפורים, כיוון שבירך בלילה על הזמן, כלל בכך את המצוות אשר באות מחמת הזמן, ואפילו על הקריאה ביום תחול אותה ברכת הזמן שבירך על היום טוב - הוא הזמן ממנו נובעות כל שאר המצוות.

השו"ע¹⁹ פסק שביום אינו חוזר ומברך שהחיינו, והרמ"א כתב: "יש אומרים שמברך, וכן נוהגים".

והביא ה'משנה ברורה'²⁰ את שיטת ה'מגן אברהם' שכתב:

מי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת ויום טוב.

ה'מור וקציעה' השיג על ה'מגן אברהם' וכתב:

...וזמן לא בעי כוס, דהלכתא אומרו אפילו בשוק, ויום הכיפורים שאין בו אכילה ושתייה אלא שביתה ומנוחה אף על פי כן מברכין אותו, ושפיר לכתחילה למי שאין לו מגילה למסמך זמן על כוס של סעודה.

לסברתו צריך לברך ברכת הזמן על עצם היום, מפני תקפו של נס שהיה בו, אף בלי מעשה המצווה, אם כן יש לו לברך גם כן ברכת שעשה נסים. וכך מצא במאירי לשבת לענין חנוכה (והוא הדין לענין פורים) - מי שאין לו להדליק, ואינו במקום שאפשר לו לראות נרות חנוכה של אחרים המדליקים - יש אומרים שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה הראשון, ושעשה נסים בכל הלילות.

ולפיכך, כתב ה'משנה ברורה' שיטה אחרת, החולקת על המגן אברהם, האומרת:

ויש אומרים דראוי לברך זמן על היום מפני תקפו של נס שהיה בו,

¹⁹ או"ח סימן תרצ"ב.

²⁰ שם, סעיף א'.

וכיון דמזמן לזמן קאתי הרי הוא ככל מועדי ה', שמברכין עליהן זמן.
אכן אם היה לו מגילה בלילה ובירך אז שהחיינו לכולי עלמא אין
צריך שוב לברך ביום.

נמצאנו למדים, כי יש 'שהחיינו' הבא על עשיית מצווה - על הקריאה בלילה, ויש
'שהחיינו' על עיצומו של יום - מפני תוקפו של נס. ולכן נהגו לברך ב' פעמים,
לשיטת התוספות.

זכר לנס ופרסום

ועוד יש לבאר כי בקריאת המגילה ישנם שני דינים, כמדוקדק מלשון רש"י על
הגמרא שהובאה לעיל²¹:

ולשנותה ביום - זכר לנס, שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה.
אקרא - במזמור 'למנצח על אילת השחר' הוא, שנאמר על אסתר,
כמובא ביומא, למה נמשלה אסתר כאילת...
'זמירך כבוד' - ביום, 'ולא ידע' בלילה, והאי קרא במזמור
'ארומקד ה' כי דליתני', דרשינן בפסיקתא במרדכי ואסתר,
וקריאת מגילה שבח הוא, שמפרסמין את הנס, והכל מקלסין
להקדוש ברוך הוא.

על פי דברים אלו מצינו שהקריאה בלילה היא מדין תפילה וזעקה, ואילו
הקריאה ביום היא מדין שבת והודאה - הלל.

ובתוספות:

עיקר פרסום הנס דווקא ביום, שאז כולם באים לקריאתה.

נמצא, שבלילה קורא מצד זכר לנס, וביום מצד פרסום הנס, ונמצאו שאלו ב'
מצוות, ב' עניינים, ולכן יש לברך 'שהחיינו' ב' פעמים.

יסוד זה, של זכר לנס או פרסום הנס, מצוי אף במצוות נוספות, כמבואר לפנינו:

- בחג החנוכה יש לדון, אם ההדלקה עיקרה זכר לנס ואנו מדליקין כמו שעשו
אבותינו "בימים ההם", או עיקרה פרסום הנס - "בזמן הזה"²².

²¹ מגילה דף ד' עמוד א'.

²² ועל פי זה מתבארים מחלוקות רבות בדיני חנוכה:

מחלוקת תחילת זמן ההדלקה - מצאת הכוכבים (פרסום), או בתחילת השקיעה כך שעדיין מואר בחוץ
(זכר).

מחלוקת משך זמן ההדלקה - האם חובה להדליק מיד בתחילת הזמן (פרסום), או כל זמן עד שתכלה רגל
מן השוק (זכר).

מחלוקת האם יש חיוב להדליק גם לאחר שכלתה רגל מן השוק - אסור (פרסום), או שמוותר ואף צריך
לברך (זכר).

להרחבה ועיון נוסף ניתן לעיין במאמרי בנושא "כבתה אין זקוק לה" שהתפרסם ב"שיר למעלות ב".

• במצוות חג הסוכות.

נאמר בתורה²³:

לְמַעַן יִדְעוּ דַרְתֵיכֶם כִּי בַסּוּכוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי
אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ומביא הטי"ז²⁴ את מחלוקתם של רבי עקיבא ורבי אליעזר, לרבי עקיבא בסוכות ממש הושיב הקב"ה את בני ישראל בשעת יציאת מצרים, ולרבי אליעזר בענני כבוד הקיפם. לרבי עקיבא אין רבותא באותן הסוכות של ענני הכבוד מכיון שאין הם מייצגים שום זיכרון, ולשיטתו ודאי הזכרון שאז יצאנו ממצרים הוא העיקר ותכלית הסוכה שלנו למען נזכור זאת, אבל לרבי אליעזר הוה הזכירה על נס אחר, דהיינו הקפת ענני כבוד, אלא שתלה הכתוב המצוה ביציאת מצרים, כמו שאר מצוות²⁵.

לשיטת הטי"ז הטור פסק כרבי אליעזר, הסוכות היו ענני כבוד, ולכן על פי שיטתו היקשה הטור, למה תלה מצוות סוכה ביציאת מצרים, והרי בסוכה עצמה יש לזכור את ענני הכבוד, והיכן שייך כאן נס יציאת מצריים? ותירץ הטור, שמכיוון שיציאת מצרים היא דבר מפורסם הידוע לכל, נתלו בה הרבה מצוות.

אולם, הבי"ח מבאר בשונה את מחלוקת רבי עקיבא - רבי אליעזר. לדעת רבי עקיבא בני ישראל ישבו בסוכות ממש. המילים "לְמַעַן יִדְעוּ דַרְתֵיכֶם" מתייחסות למילים "כִּי בַסּוּכוֹת הוֹשַׁבְתִּי", ולא להמשך הפסוק - "בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם", שלא באות לצוות על הזכרון, אלא רק לספר לנו אימתי קרה שבני ישראל ישבו בסוכות, ואילו לרבי אליעזר אין טעם לישב בסוכות זכר לענני הכבוד, שאם כן הרבה ניסים נעשו לבני ישראל: נקרע ים סוף, ירד המן, ולא עושים להם זכר, לפיכך יש לומר שלרבי אליעזר המצווה היא זכר ליציאת מצרים, ולא זכר לענני הכבוד. וכך על פי הבי"ח, פוסק הטור.

נמצאנו למדים, לדעת הבי"ח, לרבי עקיבא אנו עושים זְכָר למעשה אבותינו, מה הם ישבו בסוכות, אף אנו יושבים. ולטי"ז אין טעם וחידוש בדבר זה, אלא לעולם יש לעשות פִּרְסוּם לנס, ולכן לרבי אליעזר די אם יפרסם עניין סוכות - ענני הכבוד ועיקר עשיית הסוכה היא כדי לפרסם הנס.

²³ ויקרא כ"ג, מ"ג.

²⁴ בטור סימן תרכ"ה, על כוונת מצוות הסוכה ועיין בב"ח ובטי"ז.

²⁵ כמצוות ציצית, שיש בה יציאת מצרים, וזה פשוט שאין גוף מצות ציצית להזכיר יציאת מצרים אלא שהכתוב ייחס המצווה אחר יציאת מצרים.

חיוב נשים במגילה

שני יסודות אלו - הלל ותפילה, זיכרון ופרסום באים לידי ביטוי מעשי לעניין ברכת הנשים במצוות מגילה, ובשאלה אם הן מוציאות אנשים ידי חובתם. שאלה זו תלויה בשאלה האם נשים מחויבות כאנשים בקריאה, או שמא מחויבות רק בשמיעה.

ונחלקו השו"ע והרמ"א²⁶ אם נשים מברכות על 'מקרא מגילה' (שו"ע), או 'לשמוע מגילה' (רמ"א).

מהו יסוד החילוק בין אנשים לנשים? והרי שניהם היו באותו הנס, ומניין לחלק?

ושמעתי מהרב אלון שליט"א שהחילוק בין האנשים לנשים הינו על פי סיפור המגילה. מדרגת הנשים היא בשמיעה דווקא, מכיוון שזהו הקול הפנימי - כמו אסתר שהשפיעה מבפנים, מתוך ממלכת אחשורוש, ואילו הגברים מדרגתם היא מצד הקריאה, שזהו מעשה חיצוני-טכני כמו מרדכי היהודי שעסק בפוליטיקה חיצונית, מעשית.

והנה לפי דרכנו יבואר היטב, דאיכא שני דינים במגילה וקריאתה - האחד זכר לנס, שהיו זועקים ומתפללים לה' על צרתם, וקריאה זו כדרך תפילה היא, ואילו השני - משום פרסום הנס, לשבח לקב"ה ולפרסם גדולתו, מעין הלל. חילוק זה יעמוד במקביל לשאלה האם נשים מתחייבות מדין כלל ציבור הנשים שהיו באותו הנס או שחיובן חל מדין אסתר המלכה.

ומתוך כך, סתם נשים - אף הן היו באותו הנס - בצרה ובתשועה, ולכן חייבות בקריאה כאנשים, כך לדעת השו"ע המחייב נשים גם בקריאת מגילה. אולם, לדעת התוספות והרמ"א נשים מתחייבות מצד אסתר, שעיקר הנס על ידה התרחש. והיא הרי לא הייתה בגזרה, ואף אם היו היהודים נהרגים, אסתר המלכה הייתה ניצלת מכח היותה מלכה, ויכלה לדמות בנפשה להימלט²⁷, כיוון שלא הייתה כל כך בצרה, ולא הייתה שותפה לצער ההמון ולזעקתו, לפיכך הנשים הבאות מכוחה מחויבות רק מדין פרסום ושבח הקב"ה על הנס הגדול שעשה לעם ישראל.

להרמ"א נשים מתחייבות מדין האשה אסתר, ולהשו"ע מדין המון הנשים שהיו באותה התקופה. ולפיכך, קריאה = דרך תפילה, תפילה וזעקה - זכר לאותה זעקה שהתרחשה בשושן. שמיעה = שמיעת הקול, קול רם - פרסום הנס.

²⁶ או"ח סימן תרפ"ט סעיף ב'.
²⁷ אסתר ד', י"ג.

לכן נשים המתחייבות מצד אסתר, מתחייבות רק בגדר של שמיעה, פרסום הנס, ולא בגדר של קריאה ותפילה.²⁸

ונראה שיש לסייע להבנות הללו על פי הרמב"ן לריש מגילה, שמבאר היטב את הפסוקים בפרק ט' במגילת אסתר, ואגב כך מסביר שהיו שני זמנים בקיום התקנה של קריאת המגילה, בנוסף לשנה הראשונה בה כולם חגגו את הניצחון. מרדכי תיקן לקיים עליהם להיות עושים ימי משתה ושמחה. ונוקט הרמב"ן שבתחילה היו יראים מלנהוג מנהג זה בפרהסיה, עד שחזר מרדכי ושלח להם את חותם המלכה.²⁹

וּתְכַתֵּב אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה בַּת אֲבִיחַיִל וּמְרַדְכֵי הַיְהוּדִי אֶת כָּל תְּקוּף
לְקִיּוֹם אֶת אֲגֵרַת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית.

ויש להבין מדוע חששו לנהוג זאת בפרהסיה?

בפשטות התשובה נמצאת בפחד של יהודי התקופה מהגויים. אך ביתר עומק ניתן לומר, שהציבור סבר כי הצורך במנהגי הפורים הוא רק מצד הזכר לנס, ובוה די אם זוכרים זאת בצנעה, ואין צורך לציין זאת בפרהסיה, ועל כן נדרשו מרדכי ואסתר לשוב ולקיים ב'תוקף' את מצוות הפורים - מצד פרסום הנס, ליתן שבח לה' יתברך בפרהסיה.

לפיכך מובן היטב מדוע בציווי השני דווקא אסתר היא זו שציוותה, בדרך הפשט יוסבר שכאשר אסתר ציוותה פעם נוספת הציבור כבר אינו מתיירא, שהרי הם קיימו את מצוות המלכה.

²⁸ כותב הבה"ג, שנשים לא חייבות בקריאת מגילה, אלא רק בשמיעתה, ועל כן אינן יכולות להוציא ידי חובה את האנשים אלא רק מוציאות נשים המחויבות כמותן. ויש להבין, שהרי אם אינן מחויבות בקריאה, כיצד תהיה קריאתן "מעשה קריאה" שיגרום ל"מעשה שמיעה", ויכללו להוציא נשים ידי חובתן?

הריטבי"א (מגילה דף ד' עמוד א', ד"ה 'שאף הו') חולק על הבה"ג ונוקט שהתוספתא משובשת - ונשים חייבות בקריאה ומוציאות אף את האנשים, אלא שזו מאירה. וכן לשיטתו נוקט שנשים מצטרפות למניין עשרה - עם גברים, כי אין בוה שינוי בברכות המגילה, וליכא פריצותא (זאת לעומת ברכת המזון שם יש תועלת בצירוף הנשים לזימון, שאם אין כאן ג' אין זימון, ועל ידי שיש צירוף בין שני ב' גברים ואשה אחת, נעשו יחד לג', ואז נוצר דבר מחודש, שצריכים לברך את ברכת הזימון, ורק משום פריצותא אינן מצטרפות). בקריאת המגילה אין כל שינוי בין יחיד לבין מניין, ולכן לא איכפת להן אם מצטרפות או לא. ולמאי נפקא מינה בכך שיש 'לצירוף'?

ומובא בשו"ע (סימן תרפ"ט סעיף ה') שכאשר אין מניין, אם כולם יודעים לקרוא - אזי יקרא כל אחד לעצמו, ורק אם לא יודעים כולם אז ממנים שליח ציבור שיוציאם. מכיוון שקריאת מגילה כתפילה, דבעינן עשרה דווקא.

מכאן שיש למגילה דין תפילה וזוהי נפקא מינה בין האם נצרך נשים למניין עשרה אם לאו, ולכן נקטנו שבמגילה ישנו דין תפילה, ומדין זכר לתפילת אבותינו שזעקו לריבונו של עולם על הצרה.

(אמנם המג"א צידד לומר שאף אם אין עשרה יקרא אחד לכולם משום ברוב עם). אסתר ט', כ"ט.

ונפרש כדרכנו, שקמשמע לן באסתר לומר, שהחיוב השני הוא מצד פרסום הנס, שזו הנקודה המיוחדת באסתר - לעומת מרדכי, שחיובו הוא מצד הזכר לנס, ומבחינת הזכר די אם יעשו בצנעה.

ועוד נבאר על פי המובא בדברי הרמב"ן, כי עושים שני ימים, יום י"ד ויום ט"ו - לפי שיום י"ד הוא עיקרו של הנס, לפרזים - על כן מייחדים להם יום טוב מיוחד - הן משום שניסם היה גדול יותר, והן משום שהם החלו מעצמם לעשות יום טוב.

ולפי דברים אלו צריך עיון בעניין קריאת מגילה, מאימתי נהגו בקריאתה? האם נהגו לקרוא מיד לאחר שנת הניצחון, או רק בשנים שלאחר מכן, על פי תקנת מרדכי ואסתר, כאמור: "וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים..."³⁰, נזכרים, בשלב מאוחר יותר.

לכאורה נראה, שתחילה נהגו מעצמם רק משתה, שמחה ויום טוב, ולא בקריאת המגילה, שזו נכתבה, פורסמה ונתקבלה כנוסח לקריאה רק מאוחר יותר. וזאת כמובא בגמרא³¹:

ביקשה אסתר 'קבעוני לדורות'.

ופירש רש"י:

קבעוני - ליום טוב, ולקרייה, להיות לי לשם.

ולא רצו חכמים להיעתר לבקשתה, עד שלבסוף הקב"ה האיר את עיניהם וקבעוה.

נמצא לפי זה שאת ענייני השמחה, המשתה והיום טוב נהגו מעצמם, ואלו הן מצוות הקיימות מצד יום הניצחון, אך לא מצד המצווה, שהרי לא חכמי ישראל קבעו אותם, אלא העם, כתגובה עממית וספונטנית, ועל כן אין עליהם שם 'מצווה'. ולאחר מכן, תיקנו חכמי ישראל את מצוות קריאת המגילה, בנוסף למשלוח מנות ומתנות לאביונים, כחיוב מצוותי של החג.

כלומר, בבניית מאפייני החג היו שני שלבים, שלב א' בו נערכו משתה ושמחה, ושלב ב', מאוחר יותר, בו נקבעו מצוות החג, קריאת המגילה, משלוח מנות ומתנות לאביונים.

ולפי זה יש מקום לשתי ברכות "שהחיינו". הראשונה על עצם היום והניצחון, והשנייה על קיום המצוות - קריאת המגילה.

³⁰ שם שם, כ"ח.

³¹ מגילה דף ז' עמוד א'.

מתוך כך מובן מדוע נכנסים מתוך הצום לקריאת המגילה של ערב - "ואמונתך בלילות" - מתוך זעקה, וזה לפרזים דווקא, שסכנתם הייתה מרובה יותר ואת הנס שהתרחש להם אנו מזכירים, מה-שאינן כן למוקפים, מכיוון שהם חשבו כי שלום יהיה להם ולא היו כל כך בסכנה, להם עיקר הקריאה היא משום פרוסום הנס, ולכן אינם נכנסים לקריאה מתוך הצום, אלא מתוך שובע.

המצוות וההיסטוריה

כתב הרב מברסק בספרו 'בית הלוי'³²:

דקדקו רבותינו ואמרו מצה זו שאנו אוכלין וכו' על שום שלא הספיק בצקם וכו', דהוא רק טעם דמשום הכי אנחנו מקיימים מצווה זו, אבל עיקר יסודה של המצווה למה כך היא המצווה איננו בשביל זה מה שהיה במצרים, דהרי התורה קדמה לעולם וגם קודם העולם היתה התורה, והיה כתיב בה מצוות מצה, וגם אברהם אבינו וכל האבות קיימו התורה כולה עד שלא ניתנה, ואם כן הוא בליל ט"ו בניסן אכל אברהם מצה ומרור אף על גב דאז היה קודם גלות מצרים. ועל כרחך מצות אלו לא נצמחו מגאולת מצרים רק הוא להיפוך, דמזכות מצות פסח ומצה ומרור שיש בלילה הזאת נצמחה גאולתן ממצרים בלילה זו, וזהו דמשיב להרשע על חקירותיו וְהַגְדַת לְבָנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם, לא אמר לו בעבור שיצאתי ממצרים אני עושה המצוה רק להיפוך בעבור מצות אלו נתחדש לנו יציאת מצרים, וזהו בכלל בכל טעמי המצות דלא בשביל הטעם נעשה המצוה רק להיפוך דבעבור המצוה בא הטעם, וכמו דראינו דבזכות פסח ומצה ומרור שיש בלילה זו זכו להגאול ושלא הספיק בצקם להחמיץ, וכן זכינו לבטל עבודה זרה של המצריים בפומבי לעין כל ולא יחרץ בלב לשוננו וכן הוא בכל המצות, ובוה נסתרו כל חקירותיו של הרשע דאינן לו מקום לערער לומר דבהבטל הטעם בטל המצווה חלילה, ונמצא דהמצווה בעצמה בעצם יסודה היא חוקה לא נודע לנו עיקר טעמה והיא קיימת לעולמים בלא הפסק.

...אם כן המצוה בעצמה היא חוקה וקיים לעולם מימים ימימה בלא הפסק גם כשיתחדש איזו זמן שלא יהיה שייך הטעמים הנודעים.

חידש 'בית הלוי', כי מעיקרא הייתה מחשבת ה' ליתן מצוות, ובגלל המצוות אירעו מאורעות ההיסטוריה, כפי שאנו אומרים "בעבור זה הוציאנו...". לשיטתו העיקר הן המצוות – פסח, מצה ומרור ומתוך כך נגזרה ונתגלגלה ההיסטוריה.

³² על שמות י"ג, ח'.

אולם, ההבנה הפשוטה היא הפוכה, לפיה המצוות הן זכר למאורעות היסטוריים בהן התגלתה יד ה' - ולפי הבנה זו **היום** הוא העיקר, ומתוכו נגזרים מצוות.

לפיכך, יש שתי סיבות לומר שהחיינו בפורים. האחת מצד המצווה החדשה של קריאת המגילה הבאה מזמן לזמן, ואילו השנייה מצד הזמן - עיצומו של יום שנעשה בו נס.

על פי האמור לעיל, יש להבין שקיים הבדל בין פורים ומועדים אחרים, כדוגמת סוכות.

כאמור על פי תוספות במסכת סוכה, העושה סוכה מברך שהחיינו בשעת העשייה אף שעדיין הוא יום חול, ולא יברך שנית שהחיינו בכניסת החג מדין יום טוב עצמו, זאת מכיוון שכבר בירך בזמן עשיית המצווה והסוכה נבנית לשם המועד, הברכה עליה מוציאה אותו ידי חובת הברכה על המועד עצמו.

ויש להבין כיצד ברכת שהחיינו ביום חול על בניית הסוכה תועיל לברכת שהחיינו על הזמן ביום טוב?

ונראה נכון, על פי רעיונו של 'בית הלוי', שהמצוות הן הגורם להופעת הזמן והחג, מעיקרא רצה הקב"ה בחפץ המצוות, ולשם כך סובב את גלגל ההיסטוריה ביציאת מצרים וכו'.

ונמצא שזמן חג הסוכות, שהוא מצד זכר ליציאת מצרים, שורשו בעצם מצד המצווה, שרצה הקב"ה שישבו בסוכות, ולכן סיבב עניין שיעבוד מצרים ויציאתה - ונמצא שהזמן בא מכח המצווה!

אולם, בפורים, יש שני עניינים. העניין הראשון מצד מצוות המגילה, שהיא המצווה - ועליה נאמר שהחיינו, מצד המצווה התרחש כל עניין הפורים ומאורעותיו. ובנוסף, גם לזמן עצמו ישנה משמעות מיוחדת מצד **תוקפו של נס**, ונמצא שעל הניצחון שהתרחש יש להודות גם כן, ולכן יש לומר שהחיינו גם על הנס.

למעשה בכל המועדים - בתוכם חג הסוכות וחג הפסח - המצוות הן השורש המחולל את המהלך ההיסטורי, לכן די בברכת שהחיינו אחת בלבד, כלומר אם מברך על המצווה כולל בזה גם את ברכת ה"זמן" שהרי המצווה היא הגורם אשר גרם להיווצרות ה'זמן'.

יסוד זה אינו נמצא בחג הפורים, שהרי בפורים זמן הנס והניצחון היה זמן אחד, בעוד שזמן היקבעות המצוות היה זמן אחר, מאוחר יותר, כמבואר לעיל על פי דברי הרמב"ן. ואין לומר שהן היו הגורם לניצחון. על כן יש כאן שתי ברכות שהחיינו.

ועוד ניתן לומר, כי רק במצוות דאורייתא **בלבד** נאמר שהמאורעות אירעו אך ורק מכיוון שהמצוות היו צריכות להינתן, וכך הקב"ה סיבב, אולם במצוות דרבנן לא שייכת סברה זו, שהרי חז"ל אינם אלו שמסובבים את המציאות, ועל כן תקנות חז"ל נוצרו **לאחר** המאורע.

ועל כן במצוות מדרבנן תלויים ועומדים שני עניינים - ראשית היום והמאורע שבו, ואחר כך המצווה. לכן יש לברך ב' פעמים 'שהחיינו'.